زەيدىييە

ئىنقلىما:

ياخشى ـ يامان ئەدلى بىلەن بولغان دېگەن قاراشنى چۆرىدەيدىغان (العدلية القدرية) نىڭ بىر پىرقىسى بولۇپ، "مەجبۇرىلىق بار، دېگەننى ئىنكار قىلىمىز" نى دەۋا قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلارنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتلىرىنىمۇ ياراتقانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. يەنە تەۋھىد دەۋاسى ئاستىدا ئاللاھ تائالانىڭ ئەمەلي ۋە سۈپەتى زاتىييەلىرىگە ئالاقىدار ئايەت ـ ھەدىسلەرنى بورمىلايدۇ.

زەيدىييە (ھادەۋىييە) شىئەلەرنىڭ ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەگە ئەڭ يېقىن پىرقىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەزھىپى ئون ئىككى ئىمامچى شىئەلەر ۋە باشقا شىئە پىرقىلىرىنىڭ يولسىزلىقلىرىدىن يىراق، دەپ قارىلىدۇ. شۇنىڭدەك، بۇ مەزھەپنىڭ ئىسمى سىياسەت ۋە ھۆكۈمدە "پەرقلىق شىئەلەر" نەزىرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان، بۇنىڭ ئۈچۈن كۆرەش قىلىپ، بۇ يولدا قۇربان بولغان زەيد بىن ئەلى زەينۇل ئابىدىيننىڭ ئىسمىدىن ئېلىنغان. ئۇ ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر ۋە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنىڭ خەلىپىلىكىنى توغرا دەپ قارايتتى. يەنە كېلىپ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسى ساھابىلەرنى كاپىرغا چىقارمىغان. ئۇلارنىڭ مەزھىپى بويىچە ئەڭ مۇۋاپىق ئادەم بار تۇرۇغلۇق مۇۋاپىق بىر ئادەم ئىماملىق (يەنى خەلىپىلىك) قىلسا بولاتتى. بىراق، ھادەۋىييەدىن باشقا زەيدىييە پىرقىلىرى زەيد ئوتتۇرىغا قويغان پىرىنسىپلاردىن ئېغىپ كەتتى. ئەبۇ بەكرى ۋە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنىڭ خەلىپىلىكىنى رەت قىلىشتى، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىنمۇ قول ئۈزۈشتى. رافىزىلارغا ئوخشاش ھالدا ئىماملارنىڭ گۇناھسىز بولىدىغانلىقى ۋە رەجئە (ئۆلگەندىن كېيىن دۇنياغا قايتىدىغانلىقىنى دەۋا قىلىدىغان بىر خىل ئېقىم ـ تەرجىمان) قاتارلىق ئىشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى.

قورۇلۇشى ۋە ئاساسلىق كىشىلىرى:

◈ زەيدىييە ئېقىمىنىڭ يىلتىزى زەيد ئىبنى ئەلى ئىبنى زەينۇل ئابىدىن ئىبنى ئەلھۈسەين ئىبنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (80 ـ 122ھ ـ ، 698 ـ 740م) غىچە قايتىدۇ. ھىشام ئىبنى ئابدۇلمەلىك دەۋرىدە ئۇمەۋىيلەرگە قارشى ئىراقتىكى شىئەلەر قوزغىلىشىغا يېتەكچىلىك قىلغان. بۇ سەۋەپلىك كۇفەلىكلەر ئۇنى ھىمايە قىلغان. بىراق ئۇنىڭ ئەبۇ بەكرى ۋە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارغا ئەقىدە قىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ئىككىسىگە لەنەت ئوقۇماستىن بەلكى ئۇلاردىن رازى ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى مەسخىرە قىلغان ۋە تاشلاپ كېتىشكەن. نەتىجىدە ئۇ ئۆزىنىڭ پەقەت 500 ئەسكىرى بىلەنلا ئۇمەۋىيلەرنىڭ قوشۇنى بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالغان. بۇ ئۇرۇشتا بېشى ئوقيا بىلەن يارىلانغان بولۇپ، 122ھ ـ ۋاپات بولغان.

www.munber.org

- بىرىنچى ئىلىم ئىزدەش، ئىككىنچى ئەھلۇل بەيت (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام) ئەۋلادىنىڭ خەلىپىلىك ھەققىنى ئىزدەپ ئىراق، شام قاتارلىق رايونلار ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈرگەن. ئۇ، تەقۋا، ئالىم، پەزىلەتلىك، شىجائەتلىك، ئىخلاسمەن، خوشپېئىل، ھەيۋەتلىك ۋە ئاللاھنىڭ كىتابى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنى چىڭ تۇتىدىغان كىشى ئىدى.

- ئىلىم ۋە رىۋايەتنى ئىماملىقنى ياقلايدىغان شىئەلەر ئارىسىدىكى ئون ئىككى ئىمامنىڭ بىرى ھېسابلىنىدىغان چوڭ ئاكىسى مۇھەممەد ئەلباقىردىن ئۆگەنگەن.

- مۇئتەزىلىلەرنىڭ كاتتا بېشى ۋاسىل ئىبنى ئەتا بىلەن ئالاقىلىشىپ، بىرگە دەرس مۇتالىئە قىلغان، بۇ سەۋەپلىك ئۇنىڭ پىكىردىن تەسىرلەنگەن ۋە ئۇ پىكىرلەرنىڭ بىر قىسمىنى زەيدىييە پىكرىگە سوروەپ كىرگەن. گەرچە ئىنكار قىلىدىغانلار بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئەبۇ ھەنىفە ئەننۇئماننىڭ شاگىرت بولغانلىقى ۋە ئۇنىڭدا ئىلىم ئوقۇغانلىقىنى ئىلگىرى سۈرىدىغانلارمۇ بار.

گۇمانلىنىدىغان كۆز قاراشلاردىن قەتئىي نەزەر، ئۇنىڭ «ئەلمەجمۇئ ئەلكەبىير» ناملىق بىر كىتابى بولۇپ، ئۇ ھەدىسكە دائىر توپلانما ۋە فىقھىگە دائىر توپلانمادىن ئىبارەت ئىككى كىتابنىڭ جوغلانمىسىدىن ئىبارەت ئىدى. بۇ كىتابتا ھىجرىيە ئىككىنچى ئەسىرنىڭ ئۈچىنچى چارىكىدە ۋاپات بولغان شاگىرتى ئەبۇ خالىد ئەمرۇ ئىبنى خالىد ئەلۋاستى ئەلھاشىمى ئۇ ئىككىسى ھەققىدە قىلغان رىۋايەت بار.

◈ ئوغلى يەھيا ئىبنى زەيد دادىسى بىلەن ئۇرۇشلارغا قاتناشقان. گەرچە خوراسانغا قېچىپ كىتىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئۇمەۋىيلەرنىڭ قىلىچى ئۇنى ئىزدەپ تاپقان ۋە ھىجرىيە 125 يىلى خۇراساندا قەتلى قىلىنغان.

- مەسئۇلىيەت يەھيانىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن مۇھەممەد ئىبراھىمغا ھاۋالە قىلىنغان.

- مەدىنىدە مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەلھەسەن ئىبنى ئەلى (ھۇشيار جان ئىسمى بىلەن مەشھۇر ئىدى) ئوتتۇرىغا چىققان ئىدى. ئۇ مەدىنە ۋالىسى ئەيسا ئىبنى ماھان تەرىپىدىن قەتل قىلىندى.

- ئۇنىڭدىن كېيىن، بەسرىدە قېرىندىشى ئىبراھىم مەيدانغا چىققان ئىدى، خەلىپە مەنسۇرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن شۇ يەردە قەتل قىلىندى.

◈ زەيدىييە ئېقىمىنىڭ شەكىللەندۈرگۈچىسىنىڭ نەۋرىسى ئەھمەد ئىبنى ئىيسا ئىبنى زەيد ئىراقتا تۇرۇپ، ئەبۇ ھەنىفەنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئىلىم ئىگەللىدى. ئۇ بۇ مەزھەپكە تەسىر كۆرسەتكەن ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ھەسسە قوشقانلارنىڭ بىرى ئىدى.

◈ زەيدىييە ئېقىمىنىڭ ئالىملىرىدىن بىرى ئەلقاسىم (تەخەللۇسى - ئەررەسسى) ئىبنى ئىبراھىم (تەخەللۇسى - تەباتەبا) ئىبنى ئىسمائىل (تەخەللۇسى - ئەددىيباجول ئەسفەر) ئىبنى ئىبراھىم (تەخەللۇسى - شىبھە) ئىبنى ئەلھەسەن ئەلمۇسەننا ئىبنى ئەلھەسەن ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەبي تالىب (ئاللاھ ئۇ ئىككىسىدىن رازى بولسۇن) (ھ - 170 / 242ھ -) تۇر. ئۇنىڭمۇ قاسىمىييە نامى بىلەن تونۇلغان بىر زەيدىييە پىرقىسىدىن بىرسى بار ئىدى.

www.munber.org

◈ ئۇنىڭدىن كېيىن نەۋرىسى هادى ئىلەلھەق يەهيا ئىبنى ھەسەن ئىبنى قاسىم ـ 245ھ ـ / 298ھ ـ) مەيدانغا كەلدى ۋە يەمەننىڭ ئىمامى بولدى. ئۇ، يەمەندىكى قەرامىتلار بىلەن ئۇرۇش قىلغانلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىمۇ يەمەن، هىجاز ۋە شۇ دائىرىدىكى رايونلاردا هادۇۋىييە ئىسمىدا تونۇلغان بىر زەيدىييە پىرقىسى شەكىللەندى.

◈ دەيلەم ۋە جىيلان رايونلىرىدا زەيدىييە پىرقىسىنىڭ ئىمام ھۇسەينى (تولۇق ئىسمى: ئەبۇ مۇھەممەد ئەلھەسەن ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەلھەسەن ئىبنى زەيد ئىبنى ئەمرۇ ئىبنى ئەلھۇسەين ئىبنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنهۇما تەخەللۇسى "بۇيۇك هىماتچى" 230ھ ـ / 304ھ ـ) دېگەن بىر ئىمامى مەيدانغا چىقتى. ئۇ كىشى ئەترۇش ئىسمىدا ئەلگە تونۇلدى. بۇ ئىمام دەيلەم، جىيلان رايونلىرىغا زەيدىييە مەزھىپىنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئىسلامغا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن هىجرەت قىلغان ئىدى. ئۇنىڭغا نۇرغۇن كىشىلەر ئەگىشىپ، باشلانغۇچ نوقتىدىكى زەيدىييەلەرگە ئايلاندى.

◈ ئۇلارنىڭ يەنە باشقا بىر داھىسى بولۇپ، تەبەرىستاننىڭ ھاكىمى ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى ئەلھەسەن ئىبنى زەيد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئىسمائىل ئىبنى زەيد ئىبنى ئەلھەسەن ئىبنى ئەلى (رەزىيەللاھۇ ئەنهۇما) ئىدى. ئۇ هىجرىيە 250 ـ يىلى هازەر دېڭىزىنىڭ جەنۇبى قىسمىدا بىر زەيدىييە دۆلىتىنى قۇرۇپ چىققان.

◈ هىجاز، مىسىر، يەمەن ۋە بەسرە قاتارلىق جايلارغا تەبلىغچىلىرىنى ئەۋەتكەن مۇھەممەد ئىبنى ئىبراهىم ئىبنى تەبتابامۇ ئۇلارنىڭ تونۇلغان ئىماملىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ يەنە كۆزگە كۆرۈنەرلىك كىشىلىرىدىن مۇقاتىل ئىبنى سۇلەيمان، مۇھەممەد ئىبنى نەسر، ئەبۇلفەزلى ئىبنى ئەلئەمىد، ساھىب ئىبنى ئۇبباد ۋە بەنى بۇۋەيھ رايونىنىڭ بىر قىسىم كاتتىلىرىمۇ بار.

◈ هىجرىيە 1322 ـ يىلى يەمەندىكى زەيدىييەچىلەر ئىمام يەھيا ئىبنى مەنسۇر ئىبنى ھۇمەيدىددىن باشچىلىقىدا تۈركلەرگە قارشى ئىسيان كۆتۈرۈپ، تۈركلەردىن ھاكىمىيەتنى تارتىپ ئالالىدى ۋە 1962 ـ يىلى سىنتەبىر ئېيىغىچە دەۋاملاشقان زەيدىلار دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقىشتى. يەمەندە ئىنقىلاب قوزغالغاندىن كېيىن، زەيدىلەرنىڭ ھۆكۈمدارلىقى ئاخىرلاشتى، بىراق، يەمەن يەنىلا زەيدىلار كۆپ ۋە سالمىقى بىر ئاز ئېغىر رايون.

◈ زەيدىييەچىلەر ئارىسىدىن نوقتىلىق تۆت پىرقە بۆلۈنۈپ چىقتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەبۇ بەكىر ۋە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنهۇلارغا تىل ئۇزاتقان بولسا، يەنە بەزىلىرى ھەممىدىن ئەۋزەل كىشىنى ئەمەس، ئەۋزەللىكى بار بىر كىشىنى ئىماملىققا سايلاش قارىشىغا ئېغىپ كەتكەن بولدى. بۇ پىرقىلەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

- **جارۇدىييە:** ئەبۇ ئەلجارۇد زىياد ئىبنى ئەبۇ زىيادنىڭ ھىمايىچىلىرى بولۇپ، تۆت پىرقىنىڭ ئەڭ مەشھۇر بىرى.

- **سۇلەيمانىييە:** سۇلەيمان ئىبنى جەرىرگە نىسبەت بېرىلىدۇ. جەرىرىييە دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

www.munber.org

- **بترىييە:** كەسىر ئەننەۋىيىل ئەبتەرنىڭ ھىمايىچىلىرى بولۇپ، ھەسەن ئىبنى سالىھ ئىبنى ھەيىۋل ھەمەدانىغا نىسبەت بېرىلىپ، سالىھىيىە دەپمۇ ئاتالغان.

- **يەئقۇبىيىە:** ياقۇب ئىبنى ئەدىينىڭ ھىمايىچىلىرى.

- سالىھىيىە بىلەن بترىيىە پىكىر ـ كۆز قاراشتا ئورتاقلىققا ئىگە.

- بۇ پىرقىلەرنىڭ ھەممىسى ھازىرقى زامان زەيدىيىەچىلەرنىڭ نەزىرىدە ئالاھىدە ئېتىبارغا ئىگە ئەمەس.

پىكىر ۋە ئېتىقادلار

◈ ئەمەللەرنى تاللاش ۋە ئاللاھنىڭ زاتىغا ئالاقدار نوقتىلاردا مۇئتەزىلىلەرگە مايىل. گۇناھى كەبىرە ئۆتكۈزگەنلەرگە مۇئتەزىلىلەرگە ئوخشاشلا ئىككى مەنزىلنىڭ ئوتتۇرىسىدا، يەنى كاپىرمۇ ئەمەس، مۇسۇلمانمۇ ئەمەس، پاسىقتۇر، ئېتىبارى بىلەن قارايدۇ.

◈ مەيلى ئىمام ھەسەن ياكى ئىمام ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمالارنىڭ نەسلىدىن بولسۇن، فاتىمەنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ ئىماملىقى دۇرۇست، دەپ قارايدۇ.

◈ ئىماملىق ئۆۋلارنىڭ نەزىدە تەۋسىيە (يازما تەۋسىيە) ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلمايدۇ. يەنى بۇرۇنقى ئىمام كېيىنكى ئىمامنى تەيىن قىلىپ، خەت قالدۇرۇشنى شەرت قىلمايدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئىماملىق مىراسخورلۇق شەكلى بىلەن ئەمەس، بەيئەت ئاساسىدا تۇرغۇزىلىدۇ. فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئەۋلادلىرىدىن كىمنىڭ ئۇنىڭغا شەرتى توشسا، ئۇنىڭغا سالاھىيەتلىك دەپ قارىلىدۇ.

- ئۆۋلارنىڭ قارىشى بويىچە، ئوخشاش ۋاقىتتا، ئوخشىمىغان ئىككى رايۇندا بىردىن ئارتۇق ئىمامنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشى جائىز.

- زەيدىيىەچىلەر ھەممىدىن ئەۋزەل كىشىنى ئەمەس، ئەۋزەللىكى بار بىر كىشىنى ئىماملىققا سايلاش قارىشىنى تەكىتلەيدۇ. يەنى ئىمامنىڭ ھەممە ئادەمنىڭ ئارىسىدىكى ئەڭ ئەۋزىلى بولۇشىنى شەرت قىلمايدۇ. گەرچە ئۇنىڭدىن ئەۋزەل ئادەم بولسىمۇ، مۇئەييەن تەرەپتە ئارتۇقچىلىقى بار بىر ئادەمنىڭ مۇسۇلمانلارغا ئىمام بولۇشى ۋە ھۆكۈمگە دائىر ئىشلاردا ئۇ ئادەمگە مۇراجىئەت قىلىش، ئۇنىڭ كۆز قارىشى قوبۇل قىلىنىدىغان ئىشلاردا ئۇنىڭ ھۆكمى بويىچە ھۆكۈم قىلىش تامامەن مۇمكىن.

◈ ھازىرقى زامان زەيدىيىە[1]چىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئەبۇ بەكىر ۋە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنىڭ خەلىپىلىكىنى توغرا ، دەپ قارايدۇ. شىئەلەرگە ئوخشاش ئۇ

---

[1] بۇلار زەيد ئىبنى ئەلىنى ھىمايە قىلغانلار بولۇپ، "پىرقىلەر ئارىسىدىكى پەرق" ناملىق كىتابنىڭ رىۋايىتىگە قارىغاندا، كۇفەلىكلەردىن ئون بەش مىڭ كىشى ئىدى. ئۇلار زەيد ئىبنى ئەلىدىن ئەبۇ بەكىر بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنى قاتاردىن چىقىرىۋېتىشكە چاقىرغاندا، ئۇ قوبۇل قىلمىغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا قارشى چىققان ۋە بۆلۈنۈپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن رافىزى- ئەبۇ بەكىر ۋە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنى كۆپۈرگا چىقىرىش قارىشى- سۆزىنى كۆتۈرۈپ چىققان. زەيدنىڭ پەقەت ئىككى يۈزلا ئەگەشكۈچىسى قېلىپ قالغان. ئەھمەد ئەمىننىڭ "ئىسلام تېڭى" ناملىق كىتابىدا، زەيدنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى قىرىق مىڭ كىشى ئىدى، ئۇلار چېچىلىپ، زەيد بىلەن ئۈچ يۈز ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئاز كىشى قالغان.

www.munber.org

ئىككىسىگە لەنەت ئوقۇمايدۇ، ئۇ ئىككىسىدىگە ئېتىرازى يوق، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بىر قىسىم ئىشلىرىنى تەنقىدلەش بىلەن بىرگە ئۇنىڭ خەلىپىلىكىنى قانۇنلۇق، دەپ قارايدۇ.

◈ تەسەۋۋۇپنى كەسكىن رەت قىلىدۇ.

◈ نىكاھى مۇتئە (ۋاقىتلىق نىكاھ) مەسىلىسىدە شىئەلەرگە قارشى ھالدا ئۇنى قوبۇل قىلمايدۇ.

◈ شىئەلەر بىلەن بەش نەرسىنىڭ زاكاتى ۋە زۆرۈر بولغاندا تەقىيەنىڭ جائىزلىقىدا ئورتاقلىقى ئىگە.

◈ ئۇلار ئەھلى سۈننەت بىلەن شاخچە مەسىلىلەردىكى قىسمەن مەسىلىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، پەرزلەر ۋە بارلىق ئىبادەلەردە ئومۇمەن دېگۈدەك بىردەكلىككە ئىگە. ئوخشىمايدىغان نوقتىلار:

- ئەزان ئوقۇغاندا شىئەلەرنىڭ ئۇسلۇبى بويىچە " ھەييۇ ئەلا خەيرۇل ئەمەل" نى قوللىنىدۇ.

- جىنازە نامىزى ئۇلارنىڭ مەزھىپىدە بەش رەكئەت.

- نامازدا قوللىرىنى قويىۋېتىدۇ.

- ھېيت نامىزىنى يەككە ئوقۇسىمۇ، جامائەت بىلەن ئوقۇسىمۇ توغرا بولىدۇ، دەپ قارايدۇ.

- تەراۋىھ نامىزىنى جامائەت بولۇپ ئوقۇشنى بىدئەت، دەپ قارايدۇ.

- گۇناھكارنىڭ ئارقىسىدا ناماز ئوقۇشنى رەت قىلىدۇ.

- تاھارەتنىڭ پەرزى ئەھلى سۈننەتنىڭ نەزىرىدىكى تۆتنىڭ ئورنىغا ئۇلاردا ئون.

◈ ئىجتىھادنىڭ ئىشىكى ئىجتىھاد قىلىشنى خالايدىغانلارنىڭ ھەممىسىگە ئوچۇق. ئىجتىھاد قىلىشتىن ئاجىز كەلگەنلەر تەقلىد قىلىدۇ. باشقىلارنى تەقلىد قىلغاندىن ئەھلى بەيتنى تەقلىد قىلىش كۆپ ياخشى.

◈ زالىم، زومىگەر ئىمامغا قارشى چىقىش ۋاجىب، ئۇنىڭغا بوي سۇنۇش ۋاجىب ئەمەس، دەپ قارايدۇ.

◈ باشقا كۆپ ساندىكى شىئەلەرنىڭ ئىماملىرىنى يۈكسەكلىككە كۆتىرىش يولىدا مۇبالىغە قىلغاندەك مۇبالىغە قىلمايدۇ، ئىماملارنى خاتالىقتىن يىراق، دەپ قارىمايدۇ.

- بىراق، زەيدىييە ئېقىمىغا مەنسۇپ بىر قىسىم كىشىلەر ئەھلى بەيتتىن ئەلى، فاتىمە، ھەسەن ۋە ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلاردىن ئىبارەت تۆت كىشىنى خاتالىقتىن مۇستەسنا، دەپ قاراشنى توغرا تاپىدۇ.

◈ ئۇلارنىڭ ساقلاۋاتقان مەھدىسى يوق.

www.munber.org

◈ مۇختار ئەسسەقەفىي ئوتتۇرىغا قويغان "ال ـ بداء" (ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنى ئۆزگەرتىشى) قارىشىنى ئىنكار قىلىدۇ. زەيدىييەچىلەر ئاللاھنىڭ ئىلمىنىڭ ئەزەلىي، قەدىم ۋە ئۆزگەرمەس ئىكەنلىكىنى ۋە ھەممە نەرسە لەۋھۇل مەھفۇزغا يېزىقلىق ئىكەنلىكىنى تەستىقلايدۇ.

◈ ئىنسانىنىڭ ئاللاھقا ئىتائەت ياكى ئىسيان قىلىشىنى تاللاش ھۆرلۈكى بارلىقىنى ئېتىبارغا ئالغان ئاساستا، قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ ۋاجىبلىقىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىرادە بىلەن مۇھەببەت ياكى رازىلىقنى تەپسىلى ئىزاھلايدۇ. بۇ ئەھلى بەيت ئىماملىرىنىڭ قاراشلىرى.

◈ ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى دەلىل ـ ئىسپات مەنبەسى قۇرئان كەرىم، ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتى، ئۇنىڭدىنمۇ كېيىن قىياستىن ئىبارەت. يەنە ئۇنىڭ ئىچىدە ئىستىھسان، مەسالىھ مۇرسەلەگىمۇ ئورۇن بېرىلىدۇ. ئارقىدىن ئەقىلنىڭ نۆۋىتى كېلىدۇ. ئەقىل ساغلام دەپ قارىغان، توغرا تاپقان ئىش قىلىنىدۇ، يامان كۆرگەن ئىشتىن توسىلىدۇ.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئىبنى ئەلۋەزىر، ئىبنى ئەلئەمىير ۋە شەۋكانىغا ئوخشاش يېتۈك ئالىملار چىقىپ، ئەقىدە ۋە مېتودتا سەلەپلەرنىڭ يولىنى تۇتۇپ ئەھلى سۈننەتكە ئايلانغان.

پىكرى ۋە ئەقىدىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى

◈ ئەھلى بەيتنىڭ خەلىپىلىككە ئەڭ ھەقلىق ئىكەنلىكى، ئۇلارنى تەقلىد قىلىش، ئۇلار ھەققىدە بايان قىلىنغان ھەدىسلەرنى باشقا ھەدىسلەردىن يۇقىرى ئورۇندا قويىدىغانلىقى ۋە بەش نەرسىنىڭ زاكىتى.. غا ئوخشاش مەسىلىلەردە شىئەلەر چىڭ تۇتۇپ كەلگەن مەسىلىلەرنى ئۇلارمۇ چىڭ تۇتىدۇ. گەرچە بۇلار شىئەلەرنىڭ باشقا پىرقىلىرىگە قارىغاندا، ھەقىقەتكە كۆپ يېقىن دەپ قارالسىمۇ، يەنىلا مەزھىپىدە شىئەلىكنىڭ روشەن ئىزنالىرى بار.

◈ زەيدىييەچىلەر مۇئتەزىلىلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، ئۇلاردا ۋاسىل ئىبنى ئەتانىڭ قاراشلىرى ئەكس ئەتكەن. بۇ ئۇلارنىڭ ئەقىلگە ئېتىبار بېرىشى، دەلىل ـ پاكىتتا ئۇنىڭغا يۇقىرى دەرىجىدە ئەھمىيەت بىلەن قاراشلىرىدا روشەن گەۋدىلەنگەن. چۈنكى ئۇلار، جەھەننەمدە مەڭگۇ قېلىش، گۇنايى كەبىرە سادىر قىلغانلار، زورلاش ۋە تاللاش قاتارلىق ئىشلارغا دائىر ئانالىزلىرىدىن باشقا، ئەقىدىلەرنى چۈشىنىش، شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تەتبىقلاش، شەيئىلەرنىڭ ياخشى ـ يامىنىنى ئايرىش قاتارلىق ئىشلاردا ئەقىلنىڭ نەسۋىسىنى ھەممىدىن ئارتۇق بىرىدۇ.

◈ گويا زەيدنىڭ نەۋرىسى ئەھمەد ئىبنى ئىيسا ئىبنى زەيد ئىراقتا ئەبۇ ھەنىفىنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئىلىم ئىگەللىگىنىگە ئوخشاشلا، ئەبۇ ھەنىفىمۇ زەيدتە ئىلىم ئوقۇغان. شۇنىڭ نەتىجىسىدە، بىرىنچى، سۈننىيلەرنىڭ ھەنەفىي مەزھىپى بىلەن شىئەلەرنىڭ زەيدىييە مەزھىپى دەسلەپتە ئىراق ۋە ماۋەرائۇننەھىر رايونلىرىدا ئۇچراشقان. ئىككىنچى ئۆز ـ ئارا بىر ـ بىرىگە تەسىر كۆرسەتكەن.

www.munber.org

تارقىلىشى ۋە نۇپۇز دائىرىسى:

◈ ھىجرىيەنىڭ 250 - يىلى ھەسەن ئىبنى زەيد دەيلەم ۋە تەبەرىستان رايونلىرىدا زەيدىلەرنىڭ دۆلىتىنى قۇرۇپ چىققان.

◈ يەنە ھىجرىيەنىڭ ئۈچىنچى ئەسىردە ئەلھادى ئىلەلھەق يەمەندە ئۇلارنىڭ ئىككىنچى دۆلىتىنى قۇرۇپ چىققان.

◈ زەيدىييە مەزھىپى شەرقتە جىيلان، تەبەرىستان، دەيلەم ۋە ھازەر دېڭىزى ساھىللىرىغا تارقالغان، غەربتە ھىجاز ۋە مىسىرغىچە سوزۇلغان، يەمەن زېمىنىغا مەركەزلەشكەن.

يۇقىرىقىلاردىن شۇ نەرسە ئايدىڭلىشىدۇكى؛ زەيدىييە مەزھىپى شىئەلەرنىڭ باشقا پىرقىلىرىگە قارىغاندا ھەقىقەتكە ئەڭ يېقىندۇر. مۇئتەزىلىلەر بىلەن بولغان كونا مۇناسىۋەتى سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ پىكىر ۋە ئەقىدىلىرى نۇرغۇن جەھەتلەردە تەسىرگە ئۇچرىغان. ئەمما، شاخچە مەسىلىلەردە زەيدىييە مەزھىپى ئىسلام فىقھى مەدرىسە ۋە مەزھەپلىرى دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ. زەيدىييە مەزھىپى بىلەن سۇننىلەر ئارىسىدىكى شاخچە مەسىلىلەرگە ئالاقىدار تالاش - تارتىشلار يوق دېيەرلىك.

ئەتراپلىق مەلۇمات ئۈچۈن پايدىلىنىش مەنبەلىرى:

(ئا) مەزھەپلەرنىڭ مەنبەلىرى:

- يەھيا ئىبنى ھەمزە (الإمام المؤيد): المعالم الدينية في العقائد الإلهية - تحقيق سيد مختار أحمد حشاد - دار المعاصر

- يەھيا ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھۇمەيد: توضيح المسائل العقلية والمسائل الفقهية في أصول العدلية ومسالك الزيدية - مخطوط.

- يەھيا ئىبنى ئەلھۇسەين ئەلقاسىم ئەررەسسىي (الإمام الهادي): رسائل العدل والتوحيد - تحقيق الدكتور محمد عمارة. منشورات دار الشروق.

- مۇسلىم ئىبنى مۇھەممەد ئەللەھجىي: أخبار الزيدية (طبقات الزيدية)، الجزء الرابع - مخطوط بمكتبة جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية الرياض.

- ئەلى ئىبنى مۇھەممەد ئەلئەلەۋىي: سيرة الإمام الهادي يحيى بن الحسين - تحقيق د.سهيل زكار - دار الفكر، 1392هـ / 1972م.

- ئەلى ئىبنى ئەلھۇسەين ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد ئىبنى ھەيسەم - ئەلئىسفەھانى: مقاتل الطالبين - الطبعة الهيدرية - النجف، 1353هـ - .

www.munber.org

- ئابدۇ رەب ئەلئەمىير ئەششامىي: تاريخ الفرقة الزيدية بين القرن الثاني والثالث للهجرة ـ مطبعة الآداب ـ النجف، 1394هـ ـ / 1974م.
- ئەھمەد ئىبنى يەھيا ئەلمۇرتەزا (الإمام المهدي): طبقات المعتزلة ـ تحقيق سوسنة ديلفدفلزر ـ بيروت، 1961م.
- ئىسمايىل ئىبنى ئۇبباد (الصاحب بن عباد): نصرة مذاهب الزيدية ـ تحقيق د .ناجي حسن ـ الدار المتحدة للنشر.

(ب) باشقا مەنبەلەر:

- ئابدۇلقادىر ئىبنى تاھىر ئەلبەغدادىي: الفرق بين الفرق
- ئىبنى ھەزم: الفصل في الأهواء والملل والنحل
- مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلكەرىيم ئەششەھرىستانى: الملل والنحل
- ئەبۇ جەئفەر مۇھەممەد ئىبنى ئەلھەسەن ئەتتۇسى: تلخيس الشافي
- ئىززۇددىن ئەبۇلھەسەن (تەخەللۇسى ئىبنۇل ئەسىير): الكامل في التاريخ
- مۇھەممەد ئەبۇ زوھرە: الإمام زيد
- مۇھەممەد ئەبۇ زوھرە: تاريخ المذاهب الإسلامية ـ دار الفكر العربي ـ القاهرة
- د. مۇستەفا شەكئە: إسلام بلا مذاهب ـ الدار المصرية للطباعة والنشر ـ بيروت
- د. ئەيمەن فۇئاد سەييد: تاريخ المذاهب الدينية في بلاد اليمن حتى نهاية القرن السادس الهجري ـ الدار المصرية اللبنانية، 1408هـ ـ/ 1988م.
- ئەھمەد مۇھەممەد سۇبھىي: الزيدية ـ الزهراء للإعلام العربي القاهرة
- د. ئەھمەد مۇھەممەد ئەسسۇبھىي: المذهب الزيدي ـ منشأة المعارف ـ الإسكندرية

www.munber.org